

A magyar jogtörténet Aranybullája

MEZEY BARNA

Amikor II. András aranybullával ellátott oklevelét kibocsátotta, aligha gondolhatta, hogy az utókor jelentős alkotmányos dokumentumként fogja értékelni intézkedéseit. Az ambiciózus politikai, gazdasági és kormányzati reformokat tervező, 1205 májusában királlyá koronázott uralkodó korántsem rendezett körülmények között jutott hatalomhoz. A bátyjával, Imrével szemben folytatott politikája megalapozta a későbbi pártvillongásokat, majd fiának, Bélának királlyá koronázását és az állandósuló hatalmi harcokat. A 13. század a magyar rendiség kiformalódásának korszaka is, mely határozott és fokozódó egyházi követelésekkel, az előkelők pozícióerősítő, vagyon- és magánhatalom-gyarápító törekvéseivel, a jogállását védelmező comprovinciales erősödésével jellemezhető.¹ E tendenciák jellemezték szerte Európában a királyi hatalom és a társadalmi átalakulásban érdekelt politikai szerveződések küzdelméből többnyire új közjogi konstrukciók életre keltésével megszerveződő új alkotmányos berendezkedéseket. A megszerveződő politikai erők és az uralkodók között létrejött közjogi megállapodások és szerződések garanciális jelentőségűekké váltak, hiszen ezek alakították a király és a rendek hatalmi egyensúlyát és együttműködési formáit.² Ahogyan Antonio Marongiu fogalmazott, ezek a dokumentumok mindegyike (többek között X. Alfonz leóni, 1188-as alkotmánya, az angolok Magna Cartája (1215), a Privilegio General de Aragón (1283), a katalán *Una vegada lo any* ugyancsak 1283-ból) „ideológiai vagy pusztán politikai konfliktusokat oldott meg vagy kívánt megoldani, szabályozni, rögzíteni, új erőviszonyokat megállapítani és meghatározni,

1 Gerics J. (1987) *A korai rendiség Európában és Magyarországon*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 270–272.

2 Vö. Quaglioni, D. (1999) II. András Aranybullája (1222) egy „alkotmányos modell” az európai történelemben? Besenyei L., Balogh E., Pedrazza Gorlero, M. (szerk.): *De Bulla Aurea Andrae II. Regis Hungariae MCCXXII*. Verona, Edizioni Valdonega. 89.

dokumentálni és garantálni azon tárgyalások és megállapodások eredményét, melyeknek tárgya és célja az volt, hogy jogszabályi jelleggel bíró törvények határozzák meg az egyes államok politikai szerveződésének elveit”.³ Nehéz vitatni a politikai-közjogi gyakorlatok kölcsönös hatását, hiszen a keresztény Európa uralkodói központjai (és házasságaik révén dinasztiáik is) rendszeres kapcsolatban állottak. Politikai tanácsadók, írástudók és jogtudósok, pápai legátusok, klerikus delegáltak és diplomáciai küldöttségek járták a kontinens királyi udvarait. Nem véletlen, hogy a történettudomány a legkülönfélébb külhoni hatásra lelt valószínűsíthető mintákat, mint ahogyan évszázadok alatt szóba jöttek aragóniai, angol, jeruzsálemi francia modellek egyaránt.⁴ Nehezen kérdőjelezhető meg, hogy a külföldi tapasztalatok, a tanácsadók javaslatai, a szakértői vélemények befolyásolták volna II. András elgondolásait, még ha azok a hazai politikai helyzetre, kormányzati nehézségekre, gazdasági problémákra keresett válaszok voltak is. Az 1222-ben kibocsátott magyar Aranybulla tehát nem volt egyedi jelenség a korabeli Európában. A 13. század elején egy sor hasonló típusú szabadságlevél jelent meg szerte a kontinensen, az 1215. évi angol oklevél is csak egyike volt a hasonló dokumentumnak.⁵ R. C. van Caenegem szerint ennek oka a társadalmi átalakulásban rejlett, mely egyfelől a hűbéri szerkezetek elporladásával, másfelől a horizontális (rendi) szerveződések körvonalazódásával van összefüggésben. Szerinte a feudális szerződéses elv és a feudális ellenállási jog (a hűbérúr ellenében érvényesített hűségzegés) keverékéből képződött s az új, vazallustársakból kialakuló rendi erők által felhasznált jelenségről van szó, mely a király és a rendek közötti szerződésként értelmezte a hatalmi viszonyokat. Degré Alajos hangsúlyozta azt is, hogy ez semmiképpen sem tekinthető valamely magyar specialitásnak.⁶ Balogh Elemér tanulmánya a kötet szakmai kerekeit biztosítja: vizsgálja az Aranybulla szerepét az európai környezetben, a magyar közjogi fejlődésben, bemutatja annak jogforrási jellegét (hiszen az efféle királyi oklevelek kiváltságlevelek voltak, melyek a középkor

3 Marongiu, A. (1962) *Il parlamento in Italia nel Medio Evo e nell'eta moderna: contributo alla storia delle istituzioni parlamentari dell'Europa occidentale*. Milano A. Giuffrè, 508–509. Magyar fordításban Besenyei, Balogh, Pedrazza Gorlero, (1999) 91.

4 Petrovics I. (1994) Aranybulla. In: Kristó Gy., Engel, Makk F. (szerk.): *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 55.

5 van Caenegem, R. C. (2008) *Bevezetés a nyugati alkotmányjogba*. (Ford. Székely D.). Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó. 36.

6 Degré A. (2009) *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Pécs, ID Research Kft. – Publikon Kiadó. 64.

világában a privilégiumot szerzett és kiváltsággal rendelkezők státusát írta körül) és hatását a magyar jogéletra. Képes György közleménye párhuzamos történetet vázol, a dán Aranybulla létrejöttét választva témájául, az összevetés lehetőségét kínálva az olvasóknak.

A van Caenegem által felvázolt szerkezetű szerződés rögzítette a király jogait és kötelezettségeit, leginkább a hűbéri/patrimoniális modellből kihátráló királyi hatalom korlátjait. A kontraktusok, Herrschaftsvertragok általában pillanatnyi erőviszonyokat jelöltek és jellemeztek. Sok helyütt látható (miként a Magna Cartánál vagy az Aranybullánál), hogy az uralkodók amint tehették, félretolták az alkotmányos akadályokat, így azok a későbbiekben legfeljebb a történelmi alkotmányok részeként tértek vissza, bukkantak elő újra az alkotmányos csatározások során. Nagy számban már a 14. században feledésbe merültek, mint a gyakran hivatkozni szokott Magna Carta is.⁷ Néhányuk visszatért a rendi csatározások, az abszolutisztikus küzdelmek idején, s különös jelentőségük lett a polgári átalakulásokat, forradalmakat előkészítő mozgalmak idején. Így történt ez a „Nagy Szabadságlevéllel” is, amelyre I. Jakab uralkodása idején (1603–1625), a 17. század első évtizedeiben kezdtek ismét hivatkozni.⁸ A történelmi alkotmány kontextusában vizsgálja Balogh Elemér, Horváth Attila és Szabó István az Aranybulla hatását a magyar közjogra és alkotmányos életre, tekintettel az Alaptörvény azon rendelkezésére is, mely annak rendelkezéseit történelmi alkotmányunk vívmányaival összhangban rendeli értelmezni. A szerzők szerint ez a deklaráció különös értelmet kölcsönöz történelmi alkotmányunk egyes darabjainak, köztük az Aranybullának.

Zsoldos Attila legutóbb megjelent monográfiájában írja, hogy „az Aranybullát egyfajta középkori ’alkotmányként’ szokás ünnepelni, megalkotójának, II. András királynak viszont nem jut az ünnep fényéből: az ő megítélése ugyanis mind a történetírásban, mind a történelmi köztudatban rendkívül kedvezőtlen.”⁹ II. András mindmostanáig erős kontúrokkal rajzolt képe egy erélytelen, az elődétől kapott örökségét herdáló, meggondolatlanul pazarló, léha és gyengekezű uralkodót ábrázol, aki tehetetlenül sodródik a hatalmi küzdelmek eseménysorozatában, és akit prelátusai, bárói, szerviensei újabb és újabb privilegiális rendelkezések kibocsátására

7 Kovács I. (1988) Az alkotmánygondolat kialakulása, megszilárdulása Nyugat-Európában. Kovács I. (szerk.): *Nyugat-Európa alkotmányai*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 13.

8 Kovács, 1988, 13.

9 Zsoldos A. (2022) *A 800 éves Aranybulla*. Budapest, Országgház Könyvkiadó. 10.

kényszerítenek. Az okokat kereső történettudomány többnyire II. András jellemében, a közpolitikai viszonyokban, a pártharcokban, a rendezetlen trónutódlási rendben, a kényszerű hatalommegosztásban, a királyi vármegegyerendszer erodálódásában, a nyugati hűbériség hatásaiban lelték magyarázatát az erőviszonyok eltolódásának. A történeti szakirodalomban oly mereven rögzült ábrázoláson nehezen lehetett változtatni. Kristó Gyula a birtokadományozás praxisát elemezve annak lényegét a nyugati államok modelljének működésében látta, hogy ti. „törvényszerűség erejével jelentkezik, s kikerülhetetlenül bekövetkezik a királyi birtok szétaprózódása”, a legnagyobb birtokos kénytelen megosztani földjeit és ezzel hatalmát „az egyházzal, illetve a világi uralkodó osztály erősödésével párhuzamosan egyre inkább a világi magánbirtokosokkal”.¹⁰ Ez pedig nyilván elvezet a királyi jogállás átgondolásához, a jövedelemforrások átcsoportosításához, a hatalmi struktúrák átrendeződéséhez vagy átrendezéséhez, az alkotmányos szerkezet megváltozásához, például a törvényhozó (rendi) gyűlések kialakulásához. Ami kétségtelen, hogy a Szent István-i államszervezet (patrimoniális monarchia, személyes királyság, archaikus berendezkedés) alapszerkezete, az ispáni struktúra, a méltóságrendszer és a királyi vármegegyerendszer a 12. és 13. század fordulójára erodálódott. A királyi magánjogi alapú hatalomgyakorlása egyre több kérdőjelet hagyott maga után, a minthaértékűnek is tekinthető napnyugati gazdasági, hadi és kormányzati megoldások tapasztalataiból itthon is lehetett okulni. Aligha lehetett kérdéses, hogy a királyi hatalom képlete előbb vagy utóbb követte az Európa centrumában zajló folyamatokat, az uralkodói státusz jogiasodását. Ennek tipikus jegye az államháztartás átállítása a korszerűbb regáléjövédalom- és adórendszerre, vámellenőrzésre, királyi monopóliumok érvényesítésére, a pénzgazdálkodás intézményesítésére.¹¹ Zsoldos Attila a kincstári reform mellett II. András birtokpolitikájában többek között hagyományos vármegegyei ispáni hatáskörök megnyirbálását látja, a szerviens réteg megerősítésében (sőt egyenesen létrehozásában) hasonlóképpen. A szerviens regis státusznevezet állandósulása a 13. század kezdetére tehető, jogállásának rögzítése pedig az Aranybullában történt meg.¹² Abban a folyamatban,

10 Kristó Gy. (1976) *Az aranybullák évszázada*. Budapest, Gondolat Kiadó. 54.

11 Kristó, 1976, 54–55.

12 Béli G. (2008) *A nemesek négy bírója. (A szolgabírók működésének első korszaka 1268–1351)*. Budapest – Pécs, Dialóg Campus Kiadó – Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar. 25–35.

mely kivonta e társadalmi réteget az ispáni hatáskör alól, ezzel együtt a hadsereg átalakítását is megalapozta.¹³

II. András „új berendezkedését” szokásos leszűkíteni a királyi birtokpolitikára, a birtokadományozások felelőtlen rendszerére. Zsoldos Attila friss értelmezése új megvilágításba helyezi az intézkedéseket és a király törekvéseit. Az Aranybullára nem mint a heterogén társadalmi erők alkalmi szövetsége által kikényszerített kiváltságshalmazra tekint, hanem egy koncepciózus uralkodó politikájának eredményeképpen a szükséghelyzetet kihasználó, az új berendezkedés eredeti elemeit tartalmazó, akaratának megfelelő dokumentumra. Nem a gyenge uralkodótól kicsikart engedményekről szól, hanem egy kiváló diplomáciai érzékkel rendelkező politikus szándékának megvalósulásáról. A politikai krízis kezelésével, az ellenlábás előkelők csoportjának lecsendesítésével egy időben érvényre juttatta eredeti kormányzati elgondolásait is. A szabadságlevélben olyasmikre vállalt kötelezettséget, amik eleve megegyeztek szándékaival. Ugyanez történt a megújítás kapcsán 1231-ben.¹⁴ Erre utal telepespolitikája is, melynek legjelentősebb elemével, a Diploma Andreanummal P. Szabó Béla foglalkozik a kötetben. Következetes politikája a vendégekkel és közösségeikkel kapcsolatban, azok bevonása az ország gazdaságpolitikájába tervszerű, átgondolt államépítkezést igazol. A módszeres városfejlesztés, a polgárok közösségeinek adott szabadságok is ebbe az irányba mutatnak. Ennek tanúbizonysága Blazovich László Pest és Buda városok egy és ugyanazon Aranybullájával foglalkozó közleménye.

Céltudatosságra vall a vármegye szervezetének és működési koncepciójának átalakítását célzó, az autonómiát támogató igazságügyi politika irányába eső, az 1232-ben kibocsátott kehidai oklevélbe foglalt ítélkezési kiváltság is. Az oklevélben a zalai szerviensek meghivatkozták a kérésükre adott királyi választ, hogy ti. „mély alázattal azt kértük, hogy adna nekünk szabadságot, hogy bíraskodhassunk... A király úr pedig kéréseinket kegyesen meghallgatva jóságosan megadta a kért szabadságot...”¹⁵

A középkori jog jellegzetessége, hogy nem vált ágakra, közjogi és magánjogi elemek fonódtak össze egymással a normákban. A magánjogi

¹³ Zsoldos, 2022, 75.

¹⁴ Zsoldos, 2022, 154–155., 209. Béli Gábor szerint ez a dokumentum nem tekinthető megújításnak, miután nem is hivatkozik az eredeti dokumentumra. Vö. Béli G. (2022) II. András korabeli jogforrások, különös tekintettel az Aranybullára. In: Zsoldos A. (szerk.) *Aranybulla 800*. Budapest, Országház Kiadó 134.

¹⁵ Mezey B. (2002) *A magyar jogtörténet forrásai*. Budapest, Osiris. 106–107. Béli Gábor fordításában.

jogcímek közjogi jogosultságokkal jártak és fordítva. A jognak ezt a sajátosságát is illusztrálja Homoki Nagy Mária tanulmánya az Aranybullában foglalt magánjogi intézményekről, melyek hosszú évszázadokra meghatározták a rendi magánjog fejlődését.

Az oklevelek, diplomák tartalmának nagy része persze értelmetlenné vált az idők folyamán, hiszen a korszak konkrét problémáinak kezelésére, a politikai feszültségek enyhítésére hozták létre azokat. De volt néhány olyan közjogi üzenet, mely azután a későbbi korok harcainak is értelmet adott: így például, hogy a kormányzatot kötik a fennálló alkotmányos keretek, az alattvalók a törvény és a jog oltalma alatt állnak, a királyok sem állhatnak a törvény fölött.¹⁶

II. András Aranybullája kezdetben európai társaihoz hasonlóan a feledés sorsára jutott. Ennek szimbolikus kifejeződése, hogy az eredetileg kiállított hét példányból egyetlenegy sem maradt fenn.¹⁷ (Az általunk ma ismert szövegváltozat különféle későbbi átíratok, a Bulla uralkodói megerősítéseinek, több mint tucatnyi ránk maradt példány szövegének gondos összevetése alapján kimunkált textus.)¹⁸ 1318-ban előkerült egy másolat, melyet négy magyarországi főpap terjesztett I. (Anjou) Károly elé, mintegy figyelmeztetésképpen hatalomgyakorlásának korlátaira. 1351-ben a szabad végrendelkezés kivételével I. (Anjou) Lajos is megerősítette az Aranybulla alapelveit, s ettől kezdve gyakorlattá lett az uralkodók által az Aranybulla megerősítése (és adott esetben átírása, átértelmezése is). A magyar dokumentum ilyen módon, értelmezhető vonatkozásait tekintve a rendi alkotmányba olvadt, s néhány tétele az „ősi nemesi szabadság” definiált részévé lett. Az ennek magját alkotó „*primae nonus*” (a Hármaskönyv első részének kilencedik címében foglalt alapvetés) tartalmazta a nemeseknek négy fő és kiváltságos jogát, melyet az Aranybullának kifejezetten csak a szerviensekre vonatkozó rendelkezéseiből vezettek le. Eszerint a nemeseket törvényes elmarasztalás nélkül senki sehol le nem tartóztathatja; kizárólag törvényesen megkoronázott fejedelmüknek hatalma alatt állnak; mindennemű adózás alól mentesek, továbbá szabadságukban áll az ezeket a rendelkezéseket megszegő uralkodónak ellene szegülni és ellene mondani anélkül, hogy a hűtlenség vétkébe esnének. Werbőczi

¹⁶ Caenegem, 2008, 119.

¹⁷ Besenyei L., Balogh E., Pedrazza Gorlero, M. (1999) *Szerkesztői jegyzet. De Bulla Aurea Andrae II. Regis Hungariae MCCXXII*. Verona, Edizioni Valdonega. 15.

¹⁸ Érszegi G. (1999) Az Aranybulla. In: Besenyei L., Balogh E., Pedrazza Gorlero, M. (szerk.): *De Bulla Aurea*. 19–44.

nemességértelmezése tette lehetővé, hogy az Aranybullában eredetileg kizárólag az előkelő főuraknak juttatott *ius resistendit* immáron a kiváltságos rétegek egészére kiterjesztette. Zsoldos Attila arra figyelmeztet, hogy az ellenállási záradék „a középkorban soha nem volt hivatkozási alap a királyi hatalom ellen fellépők számára.”¹⁹ A Hármaskönyv magyarázata megnyitotta az utat az ellenállási jognak egy jóval tágabb interpretációjához, mely a *ius resistendit* már nem csak az Aranybulla intézkedéseire kötötte, de lehetőséget adott alkalmazására általában a nemesi jogok sérelmeinek (vagyis a rendi alkotmány sérelmeinek) esetére is. Aminek persze érdemi foganatosítására nem kerülhetett sor, csak felkelések és szabadságharcok győzedelmes fordulatainak esetén. (A bukott küzdelmek vagy szervezkedések esetén a hűtlenség megállapítása evidencia volt.) A sikeres mozgalmak jellegzetes esetei voltak az erdélyi fejedelmek szabadságharcjai, melyek közjogi indoklásukba fűzték az ellenállási jog középkori képletét. Miközben a fejedelemség rendjei pedig velük szemben, éppen ennek mintájára fogalmazták meg jogaikat – erről tanúskodik Veress Emőd tanulmánya.

Végül is 1687-ben a karok és rendek „alázattal kedveskedő s hódoló lélekkel beleegyeztek, hogy az ellenmondás s ellenállás szabadságáról beiktatott emez előbb mondott záradékot, második András király fentebb említett dekrétuma előbb idézett 31-ik cikkelyének tartalmából s értelméből, következőleg az előbb leírt módon letett koronázási esküből is, e jelen törvényes rendelettel kizárják s eltávolítsák.”²⁰ Akadt viszont az ellenállási jognak egy jellegzetes részintézménye, a *vis inertiae*, mely a rendi alkotmány részeként megérte a polgári korszakot is. A 19. század alkotmányjogi vitáiban úgy a reformkori környezetben, mint a törvényhatósági törvények vitáiban, a vármegyék alkotmányvédő szerepének lebontásában, visszatérő érvelések idézték meg és védelmezték a vármegyék ellentmondási és félretételi jogát, a nemesi önkormányzatok passzív, közigazgatási ellenállásának gyakorlatát. A legtöbb hivatkozás az 1222. évi Aranybulla záró intézkedésére történt, amely eredetileg a kiváltságokat, rendi jogokat védelmezve általában biztosította a hatalommal szembeni aktív ellenállás

19 Zsoldos A. (2022a) *Egy elfeledett, majd évszázadokon át hivatkozott, ám sokszor félreértett dokumentum*. https://mta.hu/tudomany_hirei/egy-elfeledett-majd-evszazadokon-at-hivatkozott-am-sokszor-felreertett-dokumentum-interju-zsoldos-attilaval-az-aranybullarol-111961 (letöltés 2022.04.17.).

20 Az 1687. évi IV. törvénycikk Jeruzsálemi II. András király 1222. évi 31. törvénycikkelyét bizonyos részében megmagyarázza.

jogát. Ezt ugyan az említett pozsonyi országgyűlés eltörölte, de a *ius resistendi* árnyékában kialakult a vármegyei hatáskörbe épült, a törvénytelen rendeletekkel szembeni félretételi jog. Amikor az országgyűlés nem ülésezett, az abszolutisztikus hatalmukat építő Habsburg kormányzat ellenében egyedül ez a jog védelmezhetette a rendi alkotmányt. Ennek birtokában a vármegyék mintegy normakontroll alá vonhatták a felsőbbtségtől érkező rendelkezéseket, s amennyiben a rendi alkotmányossággal ellentétesnek ítélték, végrehajtását megtagadták, „tisztelettel félretették”. A *vis inertiae* körül a dualizmusban lángoltak fel ismét a viták, a vármegyék jogkörének egyértelműsítése kapcsán a parlamentáris monarchia keretében, a felelős kormányzat tevékenységének országgyűléssel párhuzamos ellenőrzése kapcsán. „A vármegyei törvényhatóságok a rendelet-félretételi jogot 1905-ben a Fejérváry-kormány alkotmányellenes kinevezése idején széles körben gyakorolták. Ez volt az utolsó szervezett közjogi ellenállás, a *vis inertiae* hazai történetének záró fejezete.”²¹ E jogintézmény képezi Stipta István tanulmányának középponti elemét.

A magyar alkotmány története évszázadokon át a királyi hatalom története volt,²² aminek jellegzetes példája II. András országlása. Az Aranybulla históriája a magyar történeti alkotmány alakulásának jellegzetes bizonyítéka. Forma- és tartalomváltozásai, jelentőségének elhalványodása, majd módosított jelentéssel történt felerősödése a rendi közjog stabilizálásának szándékát dokumentálja. Polgári kori átértelmezései, modernizált interpretációi tradicionális közjogi szerepét bizonyítják. Szimbolikus üzenete az Alkotmánybíróság jelképrendszerében a nyolcszáz éves jelenvalóság deklarációja. A magyar jogtörténészek közössége ezzel a tanulmánykötettel kíván tisztelegni a magyar történeti alkotmány jellegzetesen szervesült szabadságlevele előtt.

*

A kötet függeléke tartalmazza az 1222. évi Aranybulla teljes szövegét és 1231. évi megerősítését, Érszegi Géza fordításában, a kortárs szabadságlevelek közül Veress Emőd tolmácsolásában első ízben magyarul a leóni dekrétumot, akárcsak V. Erik dán király nagy szabadságlevelét 1282-ből Képes György magyarításában. Magától értetődően került a válogatásba

21 Stipta I. (2020) Közjogi viták a vármegyék rendeletfélretételi jogáról. *Miskolci Jogi Szemle* 2020/1. különszám 273–275.

22 Eckhart F. (2000) *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Budapest, Osiris. 27.

a Neumann Tibor fordította 1244. évi budai aranybulla, és végül olvasható Diószegi Szabó Pál jóvoltából a most első alkalommal teljes egészében magyarra átültetett 1356. évi német aranybulla.

Irodalom

- Béli G. (2008) *A nemesek négy bírója. (A szolgabírók működésének első korszaka 1268–1351)*. Budapest – Pécs, Dialóg Campus Kiadó – Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
- Besenyei L., Balogh E., Pedrazza Gorlero, M. (1999) Szerkesztői jegyzet. *De Bulla Aurea Andrae II. Regis Hungariae MCCXXII*. Verona, Edizioni Valdonega.
- Caenegem, R. C. (2008) *Bevezetés a nyugati alkotmányjogba.* (Ford. Székely D.). Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó.
- Degré A. (2009) *Magyar alkotmány- és jogtörténet.* Pécs, ID Research Kft. – Publikon Kiadó.
- Érszegi G. (1999) Az Aranybulla. Besenyei L., Balogh E., Pedrazza Gorlero, M.
- Gerics J. (1987) *A korai rendiség Európában és Magyarországon.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Kovács I. (1988) Az alkotmánygondolat kialakulása, megszilárdulása Nyugat-Európában. Kovács I. (szerk.): *Nyugat-Európa alkotmányai.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Kristó Gy. (1976) *Az aranybullák évszázada.* Budapest, Gondolat Kiadó.
- Marongiu, A. (1962) *Il parlamento in Italia nel Medio Evo e nell'eta moderna : contributo alla storia delle istituzioni parlamentari dell'Europa occidentale.* Milano, A. Giuffrè.
- Mezey B. (2002) *A magyar jogtörténet forrásai.* Budapest, Osiris.
- Petrovics I. (1994) Aranybulla. In: Kristó Gy., Engel P., Makk F. (szerk.): *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század).* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Quaglioni, D. (1999) II. András Aranybullája (1222) egy „alkotmányos modell” az európai történelemben? Besenyei L., Balogh E., Pedrazza Gorlero, M. (szerk.): *De Bulla Aurea Andrae II. Regis Hungariae MCCXXII.* Verona, Edizioni Valdonega.
- Zsoldos A. (2022) *A 800 éves Aranybulla.* Budapest, Országház Könyvkiadó.
- Zsoldos A. (2022a): Egy elfeledett, majd évszázadokon át hivatkozott, ám sokszor félreértett dokumentum. https://mta.hu/tudomany_hirei/egy-elfeledett-majd-evszazadokon-at-hivatkozott-am-sokszor-felreertett-dokumentum-interju-zsoldos-attilaval-az-aranybullarol-111961 (letöltés 2022.04.17.).